

МНОГОЛИКОСТ НАУКЕ И БЕЗЛИЧНОСТ САВРЕМЕНОГ УНИВЕРЗИТЕТА

Сажетак: Током своје дуге историје, још од својих античких почетака (epistēmē), преко средњовековне (scientia) и модерне трансформације (Wissenschaft), па све до њеног савременог облика (science), наука је променила много ликова. Њен данашњи доминантни облик и савременом западно-европском свету готово да више нема никаквих веза са античким извором. У ономе што данас подразумевамо под науком доминирају природно-техничке дисциплине, док су духовне науке чак и термилошки потпуно прогнане из овог круга, те их данас студирамо и проучавамо под називом хуманистичке науке (Humanities). Наука већ негде од краја 19. века дефинитивно више не представља конзистентан и кохерентан корпус знања у коме су све научне дисциплине међусобно повезане истим сврхама. Још од првих античких високошколских институција (Академија, Ликеј, Музеион), универзитет и наука стајали су најнепосреднијој вези. Одредивши универзитетску наставу као јединство наставе и истраживања, модерни Хумболтов универзитет ставио је свест о том јединству у центар научног, односно, универзитетског самоодређења. Међутим, тај је напор већ крајем 19. века завшио као идеологија грађанске класе. Будући да је данас, међутим, савремени универзитет у потпуности препуштен законима тржишта, на коме се знање и компетенција потражују и размештају као сва остала тржишна роба, он је престао да се темељи на једној идеји, чиме је изгубио свој јединствени лик.

Кључне речи: знање, знаност, наука, истраживање, идеја универзитета, тржиште.

1. Уводна разматрања

Покушаћемо да развијање одговора на задату тему која стоји у основи овог научног скупа, *Наука и савремени универзитет*, започнемо проблематизацијом односа у коме се појмови науке и универзитета данас налазе. Кренимо, дакле, од питања - у каквом се односу, у времену у коме живимо, заиста налазе наука и универзитет? Већ из самог наслова могао би се стећи утисак да се блискост њихове међусобне везе некако подразумева, те да у том смислу тај однос не захтева додатно образлагање. Веза ова два појма данас је готово до тривијалности саморазумљива. Универзитет је место где “станује”

наука, а наука се, као што, је ли, то сви знамо, на универзитету упражњава и развија више него на било ком другом месту. Исто тако, још од првих античких високих школа и првих средњовековних универзитета “навикли” смо на то су ови дом науке, односно, дом научника и наставника, људи који су свој живот посветили бављењу наставом и науком.

Најеминентније место у науци и филозофији, место на коме је та веза између науке и универзитета најчвршће теоријски утврђена, представља Хумболтово (Wilhelm von Humboldt) одређење модерног универзитета (Humboldt, 1968: 250ff). Наиме, реч је о три чувена хумболтовска принципа на којима треба да се заснива универзитетска установа: јединство знаности (*Einheit der Wissenschaft*)¹, јединство наставе и истраживања (*Einheit von Forschung und Lehre*) и академска слобода (*Akademische Freiheit*) наставника и студената. Хумболтовски образовни идеал (*Bildungsideal*) развија се око два кључна појма грађанске просвећености – појма аутономне индивидуе (*autonomes Individuum*) и појма светског грађанског поретка (*Weltbürgertum*). Универзитет би, према овој замисли, требало да буде место где се производе слободне индивидуе и грађани света или, прецизније речено, место где слободне индивидуе и грађани светга производе сами себе. Слободна личност задобија своје самоодређење и зрелост кроз властиту употребу ума. Истовремено, светско грађанство, тј. светски грађански поредак повезује слободне личности независно од њихове социјалне или културалне социјализације. Хумболт захтева да свет што је више могуће буде испосредован у свакој појединој личности и управо то чини суштину еминентно хуманог живота. Постати грађанином света значи бавити се великим људским питањима, слободе, праведности, без културних и полних предрасуда. Потпуно супротно од онога што данас представља универзитетско образовање, оно према Хумболтовим замислима није било детерминисано захтевима професионалне компетенције, дакле, захтевима одређеног позива, већ је замишљано као потпуно независно од било каквих привредних интереса. То би, у најкраћем, била скица модерног универзитета према Хумболтовим поставкама.

Вратимо се, међутим, сада односу универзита и знаности. Доводећи универзитетску наставу у непосредну везу са знаношћу тиме што је рекао да, са једне стране, суштина универзитета лежи у науци која има неко своје унутрашње јединство, а са друге стране да је делатност на универзитету јединство наставе и истраживања, Хумболт је управо свест о том јединству ставио у центар знанственог, односно, универзитетског самоодређења. Место које

¹ Будући да се немачки термин *Wissenschaft* суштински разликује од нпр. енглеског *science*, који на српски језик преводимо са наука, овде радије немачки појам преводимо са *знаност*. Наиме, немачки термин, који је, као што је опште познато, филозофски разрађен у Немачкој крајем 18. и почетком 19. века, обухвата у себи мало шири садржај од онога што подразумевамо под енглеским *science*, односно латинским *scientia*. Он подразумева сваку појединачну науку, њихов целовити скуп, али и нешто више од тога – проблем знања опште, тј. међусобно јединство свих наука обухваћено једном идејом, тј. заједничком сврхом којој све науке треба да теже, а која се везује за свеукупну судбину човечанства, тј. светског грађанског поретка (*Weltbürgertum*).

смо управо означили у филозофији представља најпрегнатније одређење везе између универзитета и знаности, но управо стога оно је од самог почетка жестоко оспоравано. Та оспоравања, започета готово одмах након што су Хумболт, Фихте (J.G.Fichte), Шелинг (F.W.J.Schelling) и Шлајермахер (Friedrich Schleiermacher) формулисали своје концепције модерног универзитета, не престају до дана данашњег.² Данас слободно можемо рећи да у времену у коме живимо нити један од три Хумболтова принципа више није на делу.

2. Јединство знаности

Упркос свом ентузијазму филозофа немачког идеализма знаност чак ни тада, у веме оснивања првог слободног универзитета у Берлину (1810), нија била нешто јединствено. Већ негде од друге половине 19. века она не представља више конзистентан и кохерентан корпус знања у коме су, како су немачки идеалисти желели, све научне дисциплине повезане истим просветитељских сврхама. Тога су на изванредан начин били свесни и сами утемељитељи модерног универзитета. Фихте, Шелинг, Хумболт и Шлајермахер јасно изражавају бојазан од претварања универзитета у школе за обуку професионалних кадрова за којима држава и привреда исказују потребе. Можда јасније од свих то формулише Шлајермахер. Готово пророчки, у горе поменутом спису, он каже следеће:

*“Unüberlegt handeln diejenige...die uns eine Umbildung und Zerstreuung der Universitäten in Spezialschulen vorschlagen.”*³(Anrich, 1956: 226)

Како, међутим, начелно стоји ствар са унутрашњим јединством знаности током њене дуге историје? Латинско *scientia* превод је старогрчког термина *epistemē*, филозофски најјасније формулисаног у Аристотеловој филозофији. Према својим аристотелијанским одређењима, *epistemē* је много ближе немачком *Wissenschaft* него енглеском *science*. Знаност се код Аристотела схвата као поуздано знање које је логички изведено из основних начела, те у том смислу може бити јасно саопштано и подучавано (*Met.* 981b1 ff). Као што је

² Фихте је своје ставове о суштини универзитета износио у више наврата, међутим, за ову тему је ипак најрелевантнији његов спис *Deduzierter Plan einer in Berlin errichtenden höheren Lehranstalt* /Дедуковани план за једну нову високо-школску установу у Берлину/. Шелингов најчувенији спис је *Vorlesungen über die Methode des akademischen Studiums* /Предавања о методи академског студија/, Шлајермахеров *Gelegentliche Gedanken über Universitäten im deutschem Sinn* /Пригодне мисли о универзитету у немачком смислу/, док је Хумболтто најчувенији спис онај који смо горе већ једанпут цитирали *Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin* /О унутрашњој и спољашњој организацији високе знанствене установе у Берлину/. О детањима свих ових списа види следеће издање: Arnich, E.(hrs.) 1956. *Die Idee der deutschen Universität*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

³ “Непромишљено делују они...који нам предлажу преображај и расипање универзитета у специјалистичке школе” (прев.аутора – ако другачије није назначено, сви преводи су ауторови)

опште познато, у рано доба модерног света термини *scientia* и *philosophia* су употребљавани синонимно. Исак Њутн (Isaac Newton) је 1687. године своје кључно дело насловио *Philosophie Naturalis Principia Mathematica /Математички принципи природне филозофије/*, разумевајући овде *philosophia naturalis / natural philosophy/* као *систематску студију природе*. Међутим, више од пола века пре тога, са Френсисом Беконем (Francis Bacon) започиње раскид са доминацијом аристотелијанизма у схватању знаности. Наглашавањем важности експерименталног метода, тј. важности сакупљања сирових чињеница, Бекон теоријски карактер знаности баца на маргине. Оно што ће се надаље развијати заправо је процес претварања знаности у науку (*science*). Од краја 17. века термин *природна филозофија* (*natural philosophy*) бива замењен термином *природна наука* (*natural science*). Чињеница да је ова надаље почела да се схвата као потпуно независна од филозофије, директан је резултат великих научних открића до којих су дошли утемељитељи модерне науке – Њутн, Галилеј и Кеплер. Њихова непосредна открића, у историји науке опште позната као открића природних закона (Њутнови закони, Кеплерови закони, Галилејеви закони) дефинитивно ће једну од друге неповратно удаљити филозофију и науку. Тако се од 19. века у англо-саксонском говорном подручју усталила једна нова употреба термина наука (*science*), која је заправо синонимна са термином природна наука (*natural science*). Тако схваћена наука обухвата у себи изучавање материјалног, физичког света. У такву науку обично улазе математика, физика, хемија, биологија, итд., док са друге стране право, економија, психологија, социологија, педагогија, итд. спадају у оно што се обично означава термином *друштвене науке* (*social science*). Филозофија, међутим, спада у област која чак у својој енглеској језичкој варијанти нема у свом називу термин наука, већ се означава одредницом *humanties* (хуманистичке науке). Заједно са филозофијом у ову област улазе теорија књижевности, историја, филологија, археологија, историја уметности, итд. (Neilbron, 2003: vii ff.) Истовремено, у многим данашњим европским културама (Француска, Италија, Шпанија) термин *scientia* је у одговарајућим језичким еквивалентима задржао ово шире значење какво у себи баштини немачки појам *Wissenschaft*.

Дакле, слободно можемо закључити да наука у модерно доба своје историје није била нешто у себи кохерентно и конзистентно, а понајмање је то данас у ери неконтролисаног постројкувања знања. Готово да нико данас са том чињеницом нема проблем, нити покушава да од науке поново створи нешто у себи јединствено. Такав подухват морао би да се формира насупрот стварности, те у том смислу озбиљно залагање за њега више није могуће.

3. Јединство наставе и истраживања

Настава и истраживање већ осу д друге половине 20. века у великом броју случајева строго одвојени, тако да се данас највећи број истраживања

спроводи на институтима, под покровитељством одређених државних или привредних субјеката. Већина истраживања се, дакле, спроводи ван универзитета. Но, упркос овом одвајању наставе и истраживања, чини се да никада раније у историји није било више истраживачких пројеката, па онда и више истраживачких проналазака и резултата. Чињеница да су нпр. у Сједињеним Америчким Државама највећи наручиоци истраживања Министарство одбране (Pentagon), Управа за свемирске летове (NASA) и поједини привредни субјекти, не умањује техничку расположивост света у коме данас живимо, чак напротив. Већина научних проналазака, везаних за опште побољшање услова човековог живота у 20. веку, јављају се као нуспроизводи истраживања у области војне индустрије. Повећање броја наручених истраживања из привреде и брзи раст комерцијализације знања условили су велике структуралне промене на универзитету. Невиђен раст технике и технологије довео је до потпуне информатизације знања, односно, до тога да су доминантни предмети преношења знања постале његове залихе, тј. базе података. Развој знања у 20. веку обележен је његовом јаким екстериоризацијом у односу на оног ко је раније важио као суверени носилац. У том контексту се истовремено мења институционални статус чланова универзитета, тј. субјекта знања. На тренутак би се можда могло учинити да су предавања која држе живи професори постала излишна. Тако је још 1979. године Лиотар (Lyotard J.F.) готово пророчки предвиђао:

*“Mais ce qui paraît certain, c’est que dans les deux cas la délégitimation et la prévalence de la performativité sonnent le glas de l’ère du Professeur : il n’est pas plus compétent que les réseaux de mémoires pour transmettre le savoir établi, et il n’est pas plus compétent que les équipes interdisciplinaires pour imaginer de nouveaux coups ou de nouveaux jeux.”*⁴ (Lyotard, 1979: 87-88).

Чак и данас, почетком 21. века, још увек је рано сагледати све могуће импликације које произлазе из такве ситуације. Сигурно је, међутим, да је модерни елитистички модел академских професора и универзитетских радника, који су од оснивања Берлинског универзитета 1810. године у друштву уживали изузетну част и привилегован положај, снажно доведен у питање. Сурови захтеви тржишта и халапљива меркантилизација знања довели су до претварања знања у робу, односно, у главну производну снагу. Веза знања и образовања (Bildung) која је била темељна за изворну идеју модерног универзитета, потпуно је маргинализована. То исто важи и за критички капацитет знања. Од знања се данас пре свега тражи функционалност и перформативност. Оно више није само себи сврха, како су то желели Кант, Фихте, Шелинг, Шлајермахер и Хумболт, већ има своју цену, што омогућује да се

⁴ “Али, чини се извесним да у оба ова случаја делетитимизација и преовладавање перформативности оглашавају крај ере професора – он није компетентнији од компјутерске мреже за преношење утврђеног знања, и није компетентнији од интердисциплинарних екипа за измишљање нових потеза или нових игара.”

њиме попут новца располаже и манипулише, те да се сходно томе размешта према законима тржишта. Управо то неконтролисано размештање знања према законима тржишта избило је државама-нацијама из руку могућност да самостално одлучују о политици образовања и истраживања. Интернационалне мегакорпорације и међудржавни војно-индустријски комплекси у већој мери диктирају политику истраживања него национална Министарства образовања и науке. Факултети и институти на универзитетима овде су само у функцији извршиоца наручених истраживања.⁵ Данас више није могуће држати се Кантовске поделе на *техничке* и *архитектоничке* схеме у систематској организацији знања која, заправо, утемељује структуралну организацију универзитета. Кант је веровао да се универзитет мора засновати на суштинским сврхама ума које имају у виду општи интерес човечанства, а не на емпиријским сврхама чији систем може да се организује само према техничким, тј. акциденталним схемама. Међутим, савремена научно-истраживачка пракса на универзитету показује нешто сасвим друго. Постало је врло тешко одвојити чисто научно од чисто техничког. Већ дуго је у употреби термин техно-наука. Не постоји више само теоријско или само технолошко, само научно или само рационално питање. У том смислу, увиди до којих долази филозофија могу бити од користи другим наукама и дисциплинама у неке сасвим прагматичне сврхе. Министарства одбране неких земаља или традиционалне мегакорпорације могу инвестирати у теоријске науке, филозофију, социологију, психологију, зарад нпр. остваривања реторичке, логичке или маркетиншке доминације унутар неке конкурентске конкуренције. Кантов захтев да област филозофије остане изван домаћаја било каквог искоришћавања и изван поретка различитих интереса данас више није могућ. Универзитетски одбори и ректорати, односно чланови универзитета немају више аутономију у одлучивању о истраживањима. Они их само спроводе. Како је знање постало роба, универзитет се нашао на тржишту и сада подлеже суровим законима понуде и потражње. Судбину универзитета одређују тржиште и профит, а не однос према знаности и истини. Из тога јасно следи да наставници не одлучују о висини и начину расподеле средстава која ће им држава дати на располагање, већ се то чини у другим центрима моћи, разним одборима и саветима у којима столују неуниверзитетски људи. Путеви забране истраживања и свакојаких цензура више нису тако транспарентни као на почетку 19.века, тј. у доба утемељивања модерног универзитета. Цензори и бивши председници разних комисија за забрану више немају јасан лик. Путеви цензурисања и забране збивају се унутар тржишног размештања капитала и финансијских аранжмана, дакле, потпуно су децентрализовани. Чак и када би хтели да се боре против цензуре, универзитетски радници не би тачно знали против кога то треба да чине.

Дакле, чак и ако учествује у истраживачким пројектима које финансирају

⁵ Види детаљније о томе: Derrida, 1990: 481-482. Упореди такође: Lyotard, 1979: 11-17, и Habermas, 1963: 377, 384.

горепоменути државни и привредни субјекти, универзитетски наставник не чини то полазећи од својих научних мотива, већ се напосто прилагођава тржишту. Та чињеница истовремено детерминише и наставу, односно, оно што чини њен садржај. Тако можемо закључити да национална и светска тржишта капитала, робе и радне снаге на овај начин директно одређују садржај наставних програма и предмета. Парадоксално бисмо могли рећи да данас настава и истраживање наизглед формално стоје у одређеном јединству, али да ту јединственост генерише и одржава исто оно тржиште које истовремено детерминише и избор истраживања, односно, садржај наставе. Хумболтова замисао да ће укупан рад наставника на универзитету, кроз међусобно јединство наставе и истраживања, бити у служби светског грађанског поретка била је заснована на идеји образовања као општег образовања (*Allgemeinbildung*), које је требало да произведе грађанина света (*Weltbürger*). Насупрот томе, данашње високо образовање код нас и у читавом свету производи државне чиновнике и менаџере у привреди, односно, радну снагу за државну и локалну администрацију, те разноврзне привредне субјекте. Данашњи светски образовни систем не види студенте и наставнике као аутономне субјекте, већ као сирови материјал за увећавање крупног капитала.

4. Академска слобода наставника и студената

Према Хумболтовој замисли академска слобода се најпре сасвим директно односила на спољашњу независност универзитета. У том смислу, он би пре свега требао да остане заштићен од државних утицаја. Из тог разлога Хумболт је чак предвидео да би универзитет требало да поседује своју сопствену имовину како би био у стању да сам себе финансира и тиме осигура своју независност. Поред спољашње независности од државне и привредне присиле, универзитет захтева и унутрашњу слободу – слободан избор и организацију студирања. Дакле, он би требало да буде место за сталну слободну размену свих знанствених процеса. Интегрисање целокупног знања морало би да се спроводи уз помоћ филозофије. Ова би, према Хумболтовој идеји, требала да буде темељ свих наука који свим осталим научним дисциплинама омогућује да се међусобно повезују. Кантова, Фихтеова, Шелингова, Шлајермахерова и Хумболтова борба за ново место Филозофског факултета унутар Универзитета резултирала је централном улогом филозофије у легитимизовању новооснованог Берлинског универзитета. Тим се путем оснивање првог слободног универзитета 1810. године поклопило са институционалним легитимизовањем филозофије као суверене знаности. Ношени општом револуционарном опијеношћу и духом романтизма, немачки идеалисти су веровали да црква, одређени сталеж или нека актуелна власт не могу никаквом булом универзитету дати легитимитет, све док се он независно од њихових потреба безинтересно не утемељи у самој тежњи ка знању. Фихте, а наро-

чито Шлајермахер и Хумболт, наивно су веровали да је држава, чији су они заправо чиновници, спремна да, господарећи институцијом универзитета, ограничи саму себе.

Оснивање првог слободног универзитета, поред већ поменутог излива заноса у погледу његове аутономије, додатно је било праћено и огромним очекивањима. Може се слободно рећи да никада пре у историји образовања тако велики број људи није положио своје најдубље наде и веровања у оснивање једне образовне институције. Док су се до 1810. године на већини европских универзитета углавном образовала искључиво племићка деца, којима је то била статусно-симболичка и социјално-престижна ствар, модерни универзитет покренуо је бурну интелектуално-образовну револуцију тиме што је своја врата широм отворио за нескривену промоцију нове, просвећене грађанске класе. Верујући да потпуно раскида са традицијом, односно, са привилегијама и наследним правима, нови сталеж је своје боље место у друштву поглавито тражио преко идеје образовања (Assmann, 1993: 33). Модерни, слободни универзитет је, дакле, промовишући нову идеју универзитета и тиме нову идеју образовања, уједно промовисао и један нови сталеж, *образовано грађанство* (Bildungsbürgertum). Иако су, како је горе већ поменуто, Фихте, Шелинг, Шлајермахер и Хумболт имали свест о опасности да се нови универзитет претвори у специјалну школу за производњу професионалне компетенције, то није умањивало њихова велика очекивања. Међутим, идеалистичко схватање институције универзитета унутар општег концепта једне филозофије измирења као тотализујуће моћи која треба да обједини знанствени и образовни процес учења са начином живота у модерним друштвима од самог почетка је пред ову идеју ставило превелике захтеве и задатке. Судбина нове идеје је већ на самом почетку била оптерећена утопијским замислима. Фихте, нпр. види универзитет као средство институционализације знаности и место рођења еманципованог друштва будућности, тј. као место образовања нације. Хумболт и Шлајермахер, свако на свој начин, покушавају да већ институционалну модерну знаност заштите од државних органа и буржоаског друштва. Занесено верујући да је реализација аутономије могућа, они су остварење тог задатка тражили у правцу државно огранизоване аутономије знаности и знања која би на двоструки начин штитила универзитет – и од политичких интервенција, и од различитих друштвених императива. Решење су обојица видели у заснивању неке врсте *Државе културе* (Kulturstaat) која би споља гарантовала безграничну унутрашњу слободу професора и студената, што би имало за последицу да се свеукупан духовни живот нације сконцентрише на универзитетима (Arnich, 1956: 226ff, 379).

Снажна унутрашња повезаност универзитета са стварним светом, коју гарантује тотализујућа моћ филозофије и знаности, код Шелинга је схваћена још радикалније. Иако радије користи израз *академија*, неби ли тако лакше направо раскид са лошим искуствима које је са собом носила историја универзитета у ондашње време, Шелингове основне поставке у потпуности су у

складу са идејама његових савременика. Схватање филозофије као рефлексивног облика културе, као целине и њено платонистичко разумевање, довели су до тога да се индивидуални, образовни пут ка апсолуту схвати кроз јединство истраживања са општим процесом образовања. Универзитети или, тачније, школе науке, као институционализовани облик знаности, схваћени су као “*институције општег образовања*” (allgemeine Bildungsanstalten). Тако долазимо до опште идеалистичке формуле да знаност кроз процес образовања нужно просвећује. Ово јединство, више него било шта друго, најбоље сведочи о томе да је укупно идеалистичко, интегративно, помирителско, тотализује схватање филозофије, заправо, у потпуности одредило њен покушај институционализације знаности, у чијем би средишту на универзитету требала да стоји филозофија сама. Све ово заједно је врло брзо довело до тога да су кључне карактеристике идеалистичке замисли идеје универзитета у ондашњој Немачкој постале врло контроверзне. Начело о централном положају Филозофског факултета од самог почетка је нападнуто. Имамо ли у виду саму историју универзитетске институције, слободно можемо рећи да се оно никада није остварило. Чак и у време самог оснивања модерног берлинског универзитета, Филозофски факултет реално није имао централну позицију, а још мање је то био случај у каснијим деценијама 19. века. Борба око примата на Универзитету, зависно од односа снага између религијских и профаних власти, увек се заправо водила између Теолошког, Правног, Медицинског и Филозофског факултета, а у 20. веку су се у ту борбу укључили и Технички факултети.⁶

Стварност је, дакле, била сасвим другачија. Снажна Хумболтова жеља да знаност и високо школство заштити од политичких интервенција и друштвено условљеног императива остала је само илузија. Већ врло брзо након оснивања Берлинског универзитета у Немачкој је дошло до снажне етатизације образовања, која је довела до губитка спољашње аутономије универзитета. Академска слобода наставника и студената свела се на унутрашњу аутономију знаности, чије су границе, заправо, били зидови универзитетских институција. Поред тога, растући број наставника и студената временом је довео до све веће бирократизације рада на универзитету.⁷ Уз све то, јачањем ман-

⁶ Детаљније о том односу између техничких и хуманистичких факултета, односно, опсаности да технички факултети поделе универзитет, види Јегеров (Jaeger Werner) текст *Stellung und Aufgaben der Universität in der Gegenwart* /Место и задаци универзитета у данашњем свету/ (Jaeger, 1960: 69-71.). Јегер нпр каже: “Техника је и сама постала наука, те је на техничком факултету створила неку врсту сопственог универзитета /eine Art eigener Universität geschaffen/.

⁷ О овој теми види детаљније нпр. : Schlesky, 1963: 274. Наиме, сам наслов Шлескијеве (Schlesky) књиге, *Usamljenost i sloboda*, интригантно алудира на горе споменуте противречности између спољашње и унутрашње академске слободе. Упореди такође: Habermas, J.. 1969: 56., или нпр. Habermas, J., 1987: 81-87. Хабермас заузима, могло би се рећи, чак најрадикалнији став у критици идеалистичке идеје универзитета. Он, нпр. на страни 85. последње споменутог текста, говорећи о условима остваривања идеје универзитета на почетку њеног настанка и касније у току 19. века, каже следеће: “Ови институционални предуслови за имплементацију

даринске доктрине у Немачкој крајем 19. и почетком 20. века, све је јасније постајало да универзитетско, академско образовање задобија чврст класни карактер, тј. да поприма буржоаски предзнак. Академско образовање постало је образовање једног новог сталежа, сталежа виших државних службеника и универзитетских наставника и студената. Тиме је изневерен кључни епохални, просветитељски идеал о човеку као општој норми једног надсталешког, наднационалног, надконфесионалног друштва, који је чинио саму срж идеје универзитета. Истовремено, суновратом романтичарског покрета из космополитизма у национализам, до краја је изневерен њен универзалистички садржај, те почетно обећање о еманципацији друштва као целине.

Дакле, иако су наставници и студенти од оснивања провог слободног универзитета у Берлину желели да верују у своју потпуну аутономију, држава је кроз политичке и финансијске системе власти одувек владала радом саме институције. Парадоксално, у време експанзије транснационалног капитала и наднационалних компанија, универзитет се делом ослободио од државне власти, али је добио једног новог господара. Онај први је имао јасан лик, а за овог другог се још увек не зна како тачно изгледа. Држава, дакле, није самостална у вођењу научне и образовне политике. Стога се можемо запитати – у чему је, ако више опште јесте, универзитет данас аутономан? Тржиште рада и интерес светског капитала непосредно диктирају уписну политику и саме наставне програме. Од универзитета се све чешће тражи да одустаје од својих почетних претпоставки. Након што се он све више повлачио од захтева да продукује норме и идеале и сводио се на предузеће које производи компетенције, сада му се и тај простор ограничава. Производњу компетенције више не одређује сама струка, већ систем који од високог образовања захтева највећи могући допринос технолошкој перформативности. Факултети се све више трансформишу у стручне школе за професионални тренинг. Просветитељски идеал знања које уједно и образује, обликује људску душу, њен карактер, морал и вољу, све мање обавезује. Ако универзитети данас желе да задрже важно место у савременом друштву, не могу се позивати само на метафизички шарм идеје самосврховитог знања или на високи тон идеје о аутономији и безусловним академским слободама, већ се морају одредити према суровим законима тржишта.

Закључак

Према свему горе развијеном можемо закључити да је многоликост општа карактеристика стања у коме се наука данас налази. То, међутим, није у историји науке некакво ново стање, већ је, напротив, како смо горе показа-

---

фундаменталн идеје немачког универзитета (*Gruendungsidee der deutschen Universitaet*) или нису постојали од почетак или су све мање бивали испуњени до краја 19. века".

ли, то била њена карактеристика од самог почетка модерних времена. Дакле, већ од Френсиса Бекона суочавамо се са мноштвом различитих схватања науке. У том смислу она у последњих неколико векова никада није представљала у себи кохерентан и конзистентан систем разнородних знања који је при том обједињен једном јединственом идејом или сврхом. У различитим епохама модерног доба, у различитим друштвено-економским системима и идеологијама, појављивали су се различити концепти науке. Према томе, налазимо да је данас пуно ближе истини рећи да је наука нешто многолико, некаква Хидра са више глава, него да је она једна јединствена наука.

Са друге стране, универзитет је данас потпуно детерминисан општом меркантилизацијом знања, односно, његовим размештањем према законима тржишта. Знање се, дакле, на тржишту премешта као и сва остала роба, што за последицу има да универзитет бива потпуно тржишно детерминисан. Тај процес ће надаље бити све израженији до те мере да ће опстанак факултета и, нарочито, појединих департмана непосредно зависити од њихове мимикричне способности. Само у току прошле године на десетине департмана за филозофију од Сједињених америчких држава до Аустралије суочило се са могућношћу укидања, које је, наравно, правдано општим разлозима светске економске кризе. Све то постаје јасније када се суочимо са чињеницом да од универзитета више нико не захтева опште образовање, обликовање човека у једном духовном смислу, већ се од високообразовних институција пре свега траже компетентни кадрови који ће се адекватно уклопити у привредни и административни функционализам. Стога универзитет више нема један јединствен лик, него се камелеонски прилагођава тржишту. Будући да је тржиште, по дефиницији, нешто што се стално мења, што је стално у мањим или већим променама, успонима и падовима, универзитет тиме запада у исту судбину. Он, дакле, попут тржишта, више нема свој јединствен лик, већ га заједно са тржиштем стално мења према законима понуде и потражње.

Литература

- Arnich, E. (Hrsg.) 1956. *Die Idee der deutschen Universität*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Assmann, A. 1993. *Arbeit am nationalem Gedächtnis*. Frankfurt/New York: Campus.
- Derrida, J.. 1990. *Du droit à la philosophie*. Paris: Galilée.
- Habermas, J. 1963. *Theorie und Praxis*. Neuwied/Berlin: Luchterhand.
- Habermas, J. 1969. *Protestbewegung und Hochschulreform*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, J. 1987. *Eine Art Schadensabwicklung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Heilbron, J.L. 2003. *The Oxford Companion to the History of Modern Science*. New York: Oxford University Press.

- Humboldt, W.v.1968. *Gesammelte Schriften*. Berlin: Ausgabe der Preußischen Akademie der Wissenschaften.
- Jaeger, W. 1960. *Humanistische Reden und Vorträge*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Liotard, J.F. 1979. *La condition postmoderne*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Schlesky, H. 1963. *Einsamkeit und Freiheit*. Hamburg: Rowohlt.

Zoran Dimić

MULTIFACETED SCIENCE AND IMPERSONAL UNIVERSITY

Summary: During its long history, since ancient beginnings (epistemē), through medieval (scientia) and the modern transformation (Wissenschaft), up to its contemporary form (science), science has changed many faces. Its present form dominant in the modern West-European world has almost no connection with its ancient sources. In what we now mean by science natural and technical disciplines are dominated, while social science are left out of this circle. On the other side, today we study philosophy as the part of humanistic sciences (Humanities). As early as in the late 19th century, science was no longer a consistent and coherent body of knowledge in which all scientific disciplines would be interrelated by the same purposes. Since the first ancient high educational institutions (Academy, Lyceum, Museum), university and science were in the immediate connection. Having determined the university teaching as a unity of teaching and research, modern Humboldt's university has put an awareness of the unity in the center of scientific, that is, university self-determination. However, this effort is ended as the ideology of the bourgeoisie already in the late 19th century. Since today, however, the modern university is left to the laws of the market, where the knowledge and competency are claimed and disposed as all other market goods, he ceased to be based on an idea and therefore it has lost its unique character.

Key words: knowledge, science, research, idea of university, market.